Forskningsrådet

Programplan 2009–2018

Program

Velferd, arbeidsliv og migrasjon – VAM

Forskningsrådet

Programplan 2009 - 2018

Program
Velferd, arbeidsliv og migrasjon – VAM

© **Norges forskningsråd 2009**

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/

Publikasjonen kan bestilles via internett:
www.forskningsradet.no/publikasjoner

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Grafisk design omslag:
Foto/ill. omslagsside:
Trykk: Allkopi
Opplag: 200

Oslo, november 2009
ISBN 978-82-12-02722-0 (trykksak)
ISBN 978-82-12-02327-3 (pdf)

Program for forskning om velferd, arbeidsliv og migrasjon (VAM)

Innhold:

1 SAMMENDRAG **1**

2 BAKGRUNN **1**

2.1 STRATEGISKE PERSPEKTIVER 1

2.2 FORSKNINGSGRUNNLAG OG TIDLIGERE ERFARINGER 2

3. MÅL FOR PROGRAMMET **3**

3.1 HOVEDMÅL 3

3.2 FORSKNINGENS DELMÅL OG RESULTATMÅL 3

3.2.1 Teoretisk og metodisk mangfold *3*

3.2.2 Internasjonalisering *4*

3.2.3 Bruk av forskning: Formidling og dialog med omverdenen *4*

4 PRIORITERTE FORSKNINGSOPPGAVER **5**

4.1 OVERORDNEDE PERSPEKTIVER 5

4.2 TEMATISKE OMRÅDER 5

4.2.1 Rikdommens paradoks: Velstandsutviklingens sosiale, kulturelle og økonomiske betydning i et langsiktig perspektiv *5*

4.2.2 Verdiskapning og arbeidslivets organisering *6*

4.2.3. De inter- og transnasjonale dimensjonene *6*

4.2.4 Humankapital og økonomiske, organisatoriske og sosiale regimer *7*

4.2.5 Arbeidsmarked og yrkesliv *7*

4.2.6 Velferdspolitikkens organisering og styringsbetingelser *7*

4.2.7 Politikkens prosesser, legitimitet og normative grunnlag *8*

4.2.8 Konsekvenser av økt rettsliggjøring *8*

4.2.9 Aldring og yrkesdeltagelse *9*

4.2.10 Internasjonal migrasjon *9*

4.2.11 Familie og samfunn *9*

4.2.12 Barn og unges oppvekstvilkår – marginaliseringens mekanismer *10*

4.2.13 Marginalisering og kriminalitet *10*

4.2.14 Sosial ulikhet og fattigdom *11*

4.2.15 Helse og funksjonsevne: Konsekvenser for sosial ulikhet og utvikling av velferdspolitikk *11*

4.2.16 Aldring, generasjon og demografi *11*

4.1.17 Oppslutning og bærekraft *12*

4.3. STRATEGISKE PRIORITERINGER 12
4.3.1 Generelt *12*
4.3.2 Krav til prosjekter, enkeltvis og samlet *13*
5 INTERNASJONALT SAMARBEID 14
6 KOMMUNIKASJON: PUBLISERING OG FORMIDLING 14
6.1 VITENSKAPELIG PUBLISERING 15
6.2 BRUKERFORMIDLING 15
6.3 ALLMENNRETTET FORMIDLING 16
7 BUDSJETT 16
8 GRENSEFLATER OG SAMARBEID MED ANDRE 16
9 ORGANISERING 18
9.1. PROGRAMSTYRE 18
9.2 RÅDGIVENDE UTVALG 18
9.3 PROGRAMADMINISTRASJON 18

1 Sammendrag

En grunnleggende utfordring i årene framover er vedlikehold og utvikling av det norske velferdssamfunnet i møtet med en økende sosial og kulturell heterogenitet, globalisering av økonomi, politikk og arbeids- og næringsliv, kombinert med demografiske, sosiale, kulturelle endringer. Raske endringer gir opphav til utviklingstrekk som kan framtre som paradoksale, og hvor det dannes prosesser som bidrar til sammensatte og konfliktfylte helheter.

Utfordringene må møtes med handlingsrettet kunnskap av høy kvalitet om velferdssamfunnets økonomiske, sosiale og normative bærekraft, med inklusjon og eksklusjon som sentrale perspektiver. Program for velferd, arbeidsliv og migrasjon skal følgelig bidra med forskning som ser empirisk forbundne områder i sammenheng og som gir ny viten og innsikt: Forskningen under programmets brede temaområder skal beskrive og analysere tilstanden, de relevante utviklingstrekkene, og søke å gripe mekanismene som driver utviklingen på de aktuelle områdene. Det er viktig med ny kunnskap og syntetisering av eksisterende kunnskap, om velferdssamfunnets mekanismer, strukturer, aktører og virkemidler i en ”ny tid” og under nye rammebetingelser.

Forskningen i VAM skal kjennetegnes av å være av høy kvalitet, empirisk forankret og teoretisk reflektert, kompetanseoppbyggende, kritisk, politikkorientert og brukerrelevant. Det etterspørres analyser som binder sammen områder som tradisjonelt er delt institusjonelt og sektorielt, samtidig som forskningen skal bidra til handlingsgrunnlaget i de ulike sektorene.

2 Bakgrunn

2.1 Strategiske perspektiver

Velferd i bred forstand er definert som et av hovedinnsatsområdene for norsk forskning. I regjeringens Forskningsmelding (St.meld. nr 30, 2008-2009), *Klima for forskning*, er et eget kapittel viet til temaet:

”Regjeringen ønsker å videreutvikle velferdssamfunnet. Forskningsbasert kunnskap om hvordan velferdssamfunnet fungerer, er en forutsetning for å få dette til” (s. 47).

Forskningsrådets strategi fra desember 2008 slår fast at samfunnsutfordringene på velferds-, arbeidslivs- og migrasjonsområdet, så som globalisering, migrasjon, aldring og nye trender i kultur, holdninger, samlivsformer og folks livsførsel, fordrer ny kunnskap.

Forskningen på arbeid, velferd og migrasjon har hittil vært fordelt på tre programmer i Forskningsrådet: Program for velferdsforskning, Program for arbeidslivsforskning og Program for internasjonal migrasjon og etniske relasjoner (IMER). Forskningsrådet har nå samlet forskningsinnsatsen på velferd, arbeidsliv og migrasjon i VAM for å få til en mer helhetlig forskningstilnærming på områder som er forbundet på ulike måter. Ambisjonen er å bidra til relevant kunnskap og å styrke kunnskapsallmenningen. I forskningsmeldingen sies det at ”Utvikling av velferdssamfunnet og velferdsordningene er avhengig av sektorovergripende, bred og tverrfaglig kunnskap og kompetanse” og trekker fram VAM

”..som et svar på de store behovene for forskningssamarbeid og faglig samordning innenfor velferdsområdet” (s. 48). VAM er Forskningsrådets største og viktigste forskningssatsing på det brede velferdsområdet, og programmet skal bidra til innsikt om forutsetningene for et bærekraftig velferdssamfunn. Omfanget av midlene som stilles til rådighet, vel 960 mill kr fordelt over ti år, gir gode muligheter til å bygge opp en bred, men også fokusert, prosjektportefølje og en tilsvarende kompetanse i forskningsmiljøene.

Handlingsrettet samfunnsforskning favner vidt og har mange brukere og interessenter, også ut over politikkutviklerne i statsforvaltningen. Både regional og lokal forvaltning og ulike politiske, profesjons- og interesseorganisasjoner vil være viktige interessenter og brukere av forskningens resultater. Å bidra til en styrket brukerinteresse og -kompetanse vil være viktig for å realisere programmets mål. Tilsvarende vil det være viktig å bidra til at forskningens perspektiver og resultater også blir en del av det offentlige ordskiftet.

2.2 Forskningsgrunnlag og tidligere erfaringer

Et planutvalg, som ble oppnevnt i 2007, leverte i september 2008 rapporten *Forskning og framtid – et kunnskapsgrunnlag for forskning om arbeid, velferd og migrasjon*. Som grunnleggende perspektiver for forskningen trakk utvalget fram *inkludering*, *ekskludering* og *velferdssamfunnets økonomiske, sosiale og normative bærekraft*. Rapporten, mange høringsuttalelser, og forskningsbehovene som de forutgående programmene har pekt på, har vært en del av grunnlaget for VAMs programplan.

Forskningsprogrammene Velferd, Arbeidsliv og IMER har representert en betydelig kunnskapsproduksjon, allmenn kompetanseoppbygging og faglig utvikling i mange forskningsmiljøer. I perioden fram til 2008 fokuserte det store Velferdsprogrammet forskningsfeltene *velferdsstatens tjenesteyting* og *forholdet mellom velferdsordningene, sosiale institusjoner, familien og arbeidsmarkedet*. I sluttrapporten fra 2008 framhevet programstyret blant annet på at forskning om velferdstjenestene ble for svakt dekket. Det samme sies om makroorienterte studier, også ved at de meget godt utbygde registerdatabasene i Norge i for liten grad blir utnyttet forskningsmessig. Det var også færre overgripende, sammenbindende analyser og internasjonalt komparative studier enn det programmet hadde som ambisjon. Tematisk og empirisk har enkelte prosjekter ligget nært IMER- og særlig Arbeidslivsprogrammet, for eksempel forskning om forholdet mellom familien og arbeidsmarkedet. Velferdsprogrammet anbefaler flere meget store prosjekter og etterspør fremdeles mer statsvitenskapelig og samfunnsøkonomisk velferdsforskning. Samtidig peker programmet på behov for fler- og tverrfaglighet og samarbeid med helsefag, blant annet i forskningen om det som benevnes som ”velferdsstatsbetalt fravær fra arbeid”. Viktig er også påpekningen av at velferdsforskningen, i tillegg til en fortsatt problemdefinerende rolle, må studere befolkningen som helhet, blant annet gjennom forskning om velstand og rikdom, nye sosiale skiller og temaer som handler om ”forventningers misnøye”.

Arbeidslivsprogrammets hovedtema har vært *inkluderende arbeidsliv* i bred forstand: Hvilke forhold og prosesser påvirker den enkeltes deltakelse, utvikling, nærvær og fravær i arbeidslivet, altså ulike inkluderings- og utstøtingsmekanismer på individ-, virksomhets- og samfunnsnivå? Flere prosjekter har studert innvandrere på arbeidsmarkedet og ulike sider ved ”den nye” arbeidsmigrasjonen, ut fra at arbeidslivets sentrale funksjon i verdiskapingen og som en viktig arena for menneskelige relasjoner og en bredere sosial integrering. IMER-programmets hovedfokus har vært at *den internasjonale migrasjonen har konsekvenser og gir muligheter og utfordringer i alle samfunnets sektorer,* i politikk og forvaltning, arbeids- og

næringsliv, i familie- og hverdagsliv og i sivilsamfunnet. Stor faglig bredde og brede tilnærminger er nødvendig, og "innvandringsforskning" kan ikke segregeres til en egen modul eller avgrenses tematisk til velferdsstaten. Til *Forskning og framtid*-rapporten peker programstyrene for Arbeidsliv og IMER blant annet på at det er behov for arbeidsplass- og virksomhetsstudier, studier av innovasjon og organisasjonsutvikling og en mer åpen tilnærming til migrasjonsfeltet, med et fokus på relasjonene mellom innvandrere og majoritetssamfunnet og på inter- og transnasjonale forhold.[1]

3. Mål for programmet

3.1 Hovedmål

VAM skal gi ny kunnskap av høy vitenskapelig kvalitet om velferdssamfunnets grunnlag, virkemåter og prosesser.

Forskningen fra programmet skal bidra til å videreutvikle velferdssamfunnet, gjennom å stimulere til og utvikle:

- Forskning som er empirisk forankret, teoretisk reflektert og metodisk solid
- Forskning som utvikler nye perspektiver, både når det gjelder tverr- og flerfaglighet, teoretisk rammeverk og empiriske metoder
- Forskning som er internasjonalt orientert og komparativ
- Forskning som bidrar til langsiktig kunnskapsoppbygging for politikkutvikling og forvaltning

3.2 Forskningens delmål og resultatmål

Programmets hovedmål operasjonaliseres gjennom følgende del- og resultatmål for forskningen, formidlingen og brukerdialogen i programmet.

3.2.1 Teoretisk og metodisk mangfold

VAM har som mål å støtte forskning av høy vitenskapelig kvalitet som anlegger et bredt spekter av teoretiske perspektiver, og som forholder seg kritisk og utviklende til disse. Høy vitenskapelig kvalitet er både et krav til forskningen og et mål for programmet. Vitenskapelig publisering, ikke minst internasjonalt, er et viktig mål på kvalitet. Innenfor VAM-området har programmet et mål om å

- Styrke kvantitativ forskning ved å utvikle empiriske metoder generelt og å videreutvikle bruken av registerdatabaser – også på tvers av prosjekter og institusjoner
- Utvikle forskning som bygger på innsikt fra flere typer data, og hvor kvalitative og kvantitative metoder kan kobles og komplettere hverandre
- Styrke utviklingen av kvalitative metoder og utviklingen av også kvalitative longitudinelle datasett
- Være en aktør i å forbedre forskningens infrastruktur på dataområdet, ikke minst når det gjelder tilgang til, og standardisering av, register- og andre kvantitative data
- Sikre nødvendig kompetanseoppbygging innenfor velferd, arbeidsliv og migrasjon gjennom studier av forskningsfeltets grunnlagsproblemer og grunnleggende forutsetninger

[1] Mer informasjon om de tre programmene finnes på: http://www.forskningsradet.no/vfo, http://www.forskningsradet.no/arbeidsliv og http://www.forskningsradet.no/imer

- Bidra til utvikling av teoretiske perspektiver som gir ny innsikt i samfunnsforhold
- Styrke forståelsen av samfunnets utviklingstrekk gjennom utvikling av relevante modeller og teorier, og relatere dominerende ideer og forståelsesformer til empirisk analyse

For å bidra med kunnskap som kan videreutvikle velferdssamfunnet, er det et mål å få fram forskning innenfor hele spekteret av samfunnsvitenskapelige disipliner, humanistiske fag, rettsvitenskap, helsefag og samfunnsmedisin. Programmet vil tilstrebe tverr- og flerfaglighet i prosjektporteføljen.

3.2.2 Internasjonalisering

For å oppnå kvalitet og relevans i forskningen, vil VAM bidra til å styrke det internasjonale forskningssamarbeidet og en generell internasjonalisering av forskningsagendaen på programmets områder:

- Bidra til forskning som utvikler reelt internasjonalt forskningssamarbeid, for eksempel i form av internasjonale samarbeidspartnere og prosjektdeltakere, utenlandsopphold og gjesteforskere
- Øke antallet norske forskere og miljøer på VAM-feltet med finansiering fra EUs rammeprogrammer for forskning og andre internasjonale forskningsfinansiører
- Legge til rette for flere komparative studier på internasjonalt og nordisk nivå

3.2.3 Bruk av forskning: Formidling og dialog med omverdenen

VAM skal bidra til en langsiktig kunnskapsoppbygging for politikkutvikling på sitt område. Programmet vil bidra til en informert offentlig, demokratisk debatt om velferd, arbeidsliv, integrering, migrasjon og andre aspekter ved velferdssamfunnet og dets utvikling framover. For å realisere disse målene vil programmet:

- Legge til rette for at forskningen blir diskutert med, formidlet til og brukt av beslutningstakere, politikkutviklere og andre brukere av forskning
- Konsultere og høre relevante brukere i viktige programstrategiske prosesser
- Bygge opp en bred kunnskapsallmenning på VAMs temaområder
- Innrette forskningen slik at den oppleves som relevant og nyttig av brukere, media og allmennhet, herunder å stimulere til økt allmennrettet formidling
- Utvikle og gjennomføre tiltak som kan styrke læring og kompetanse hos brukerne
- Legge til rette for synteser og oppsummeringer av eksisterende forskning nasjonalt og internasjonalt
- Stimulere og legge til rette for økt vitenskapelig publisering nasjonalt og internasjonalt fra forskningen i programmet

4 Prioriterte forskningsoppgaver

4.1 Overordnede perspektiver

En grunnleggende utfordring i årene framover er det norske velferdssamfunnets økonomiske, sosiale og normative bærekraft. Økt globalisering av økonomi, politikk og arbeids- og næringsliv bidrar til større sosial og kulturell *heterogenitet*. Demografiske, sosiale og kulturelle endringer og en råvareinfluert økonomi er andre viktige påvirkningsfaktorer. Utfordringene strekker seg over ulike nivåer og områder, fra verdiskapning og arbeidsliv til familie og sivilsamfunn og velferdens og tjenesteytingens organisering og kvalitet.

Forskningen skal ha som mål å bidra til forståelse av helheten og søke ny viten og innsikt på empirisk forbundne områder. Programmet vil legge vekt på at forskningsprosjekter søker å beskrive og analysere:

- Tilstanden på de aktuelle områdene
- Relevante utviklingstrekk på de aktuelle områdene
- Mekanismer som driver utviklingen

Dette kan for eksempel dreie seg om omfang og utviklingstrekk av et fenomen på makronivå og mekanismer som virker handlingsdrivende på institusjons- og individnivå. Et særlig fokus i dette vil være analyser av gruppers og individers *inklusjon og eksklusjon* på samfunnets ulike arenaer og på ulike nivåer, samt relasjoner mellom majoritet og minoritet. Kjønnsperspektiver vil være sentrale i mange studier på individ- og gruppenivå, så vel som i analyser av tilstand, utviklingstrekk og bakenforliggende mekanismer for fenomener på samfunnsnivå. [2]

Programmet vil prioritere forskning som aktivt forholder seg til de overordnede perspektivene, og nedenfor illustreres disse gjennom en beskrivelse av sentrale forskningsområder. Analyser av utforming og effekter av politikk, institusjonsutforming, tiltak og tjenesteyting vil kunne knyttes til de ulike tematiske områdene. Selv om temaene nedenfor beskrives hver for seg, er det programmets uttrykte intensjon og mål at VAM-forskningen analyserer disse på tvers og i sammenheng. Rekkefølgen av temaer er derfor ikke uttrykk for en innbyrdes prioritering mellom de ulike temaområdene.

4.2 Tematiske områder

4.2.1 Rikdommens paradoks: Velstandsutviklingens sosiale, kulturelle og økonomiske betydning i et langsiktig perspektiv

Det norske samfunnet er blitt rikere, blant annet som følge av forvaltningen av oljeressurser og -formue. Vi ser store endringer i næringsgrunnlag og kompetansebehov, hvor høy utdanning og formell kompetanse er viktigere enn det var i industrisamfunnet. Dette kan føre til at de som ikke lykkes i utdanningssamfunnet, risikerer å bli marginaliserte fra mange av samfunnets sentrale arenaer for integrering og livsutfoldelse, eksempelvis i det ordinære arbeidsmarkedet. Det blir også hevdet at velstanden samtidig kan gi opphav til nye sosiale

[2] Det vises her bl.a. til Forskningsrådets *Policy for likestilling og kjønnsperspektiver i forskning* fra 2008.

skiller og misnøye på grunn av urealistisk høye forventninger til offentlig tjenesteyting, også fra den velstående delen av befolkningen. Å forstå rikdommens økonomiske, sosiale og politiske dynamikk, på kort og lang sikt, er av vesentlig betydning. Det er viktig å få ny kunnskap om ulike marginaliseringsprosesser og -mekanismer sammen med bedre innsikt i velstands-Norge og befolkningen som helhet, og hvilke konsekvenser rikdommen har for samfunnsutviklingen. Her vil historiske og kulturelt perspektiverte studier av holdninger og mentalitet kunne gi ny kunnskap, i kombinasjon med andre tilnærminger.

4.2.2 Verdiskapning og arbeidslivets organisering

Verdiskapningen i arbeids- og næringsliv er helt sentral for utviklingen av velferdssamfunnet, og for å sikre dets økonomiske bærekraft. Utviklingen av et stadig mer trans- og internasjonalt arbeidsliv i en åpen økonomi gir nye samfunnsutfordringer og nye kunnskapsbehov – også i relasjon til den norske arbeidslivsmodellen, som blant annet kjennetegnes av trepartssamarbeid, høy grad av medvirkning, kollektive forhandlinger og sammenpresset lønnsstruktur. Studier av utvikling og endring i arbeidslivets "grunnstrukturer" og funksjonsmåter, med bakgrunn i globaliseringen av markedene, økt konkurranse, internasjonal migrasjon, europeisering og internasjonalisering av regelverket for arbeidslivet, herunder konsekvenser for forhandlings- og partssystemet, er relevante i den forbindelse. Like viktig er analyser på bedrifts- og virksomhetsnivå, både i privat og offentlig sektor, når det gjelder organisering, arbeidsmiljø, ledelse og bedriftskultur, læring og omstilling, regionale forhold og mobilitet, teknologibruk, ansettelses- og arbeidsvilkår. Forskning på disse områdene kan gi viktig innsikt i hvilke prosesser og mekanismer som gjør bedrifter og organisasjoner konkurransedyktige og innovative, og dermed bidra til velferdsstatens fundament.

Konsekvensene av finanskrisen ser ut til å bli langt mindre i Norge enn i andre land, men det er åpent om hvordan større tilpasninger i andre land over tid vil virke inn på situasjonen her. At en åpen økonomi og globalisering har konsekvenser, er i seg selv ikke historisk nytt. Det interessante for VAM er hvilke konsekvenser store og raske tilpasninger internasjonalt som følge av finanskrisen vil kunne få for utviklingen av norsk økonomi på mikro- og makronivå.

4.2.3. De inter- og transnasjonale dimensjonene

Globalisering bidrar til spesialisering, økt migrasjon og større flyt av varer, tjenester og ideer over landegrensene. Den økende internasjonale migrasjonen er både en forutsetning for og et resultat av velstandsutviklingen. Norges befolkning blir i økende grad mer sammensatt når det gjelder kultur og livsstil, religion, verdiforankring og utseende. Dette gir nye ressurser til å løse samfunnsoppgaver samtidig som det gir nye utfordringer for så vel stat og storsamfunn som for den enkelte, med og uten innvandrerbakgrunn. Velferdsordninger og arbeidsmarkeder blir preget av at flere norske bedrifter etablerer seg i utlandet, utenlandske studenter og bedrifter etablerer seg her, og arbeidstakere og pensjonister tilbringer kortere eller lengre perioder utenlands. Transnasjonale liv og relasjoner og migrasjon til og fra Norge påvirker på ulike vis de norske arbeidsmarkedenes virkemåte, velferdssektoren og dagliglivet for øvrig. I tillegg til kjønn og andre variable og kjennetegn, er det klart at denne økende kompleksiteten, eksempelvis med hensyn til kultur og verdier, tilpasninger og praksiser, utfordrer hele samfunnet, enten man snakker om møtet mellom klient og saksbehandler på et NAV-kontor, likestilling mellom kjønnene, videregående opplæring, arbeidsgiveres krav til kompetanse eller folks oppslutning om nærmiljøets aktiviteter.

4.2.4 Humankapital og økonomiske, organisatoriske og sosiale regimer

Norges nasjonale formue ligger primært i humankapital, det vil si den enkeltes arbeidsevne, kompetanse og organiseringen av og bruken av denne kompetansen. Landets politiske, økonomiske, sosiale og organisatoriske regimer, herunder utviklingen i offentlig og privat arbeids- og næringsliv, legger betingelser for utviklingen av den grunnleggende nasjonale formuen. Hvilke utviklingstrekk kan man identifisere på kortere og lengre sikt? Innenfor ulike geografiske, sosiale, kulturelle, institusjonelle og organisatoriske rammer foretar kvinner og menn langsiktige valg knyttet til utdanning, yrkesdeltakelse, familieetablering og pensjonering. På hvilken måte gjør slike investeringsbeslutninger på mikronivå til at sammensetningen av humankapital på makronivået bidrar til å nå målene for samfunnsutviklingen?

4.2.5 Arbeidsmarked og yrkesliv

Folks relasjoner til arbeidsmarkedet er grunnleggende for sosial integrasjon og bærekraften i økonomien. En hovedutfordring framover for det norske arbeidslivet vil være å sikre god utnyttelse av arbeidskraften og hindre utstøting og marginalisering av kvinner og menn i yrkesaktiv alder og å sikre en bedre inkludering av utsatte grupper, for eksempel personer med nedsatt funksjonsevne. Det store antallet personer i yrkesaktiv alder som står helt eller delvis utenfor arbeidslivet og den sterke veksten i de sykdomsrelaterte stønadene siden 1980, synliggjør behovet for bedre kunnskap om sammenhenger mellom økonomiens og arbeidsmarkedets funksjonsmåte og velferdssystemet, og samspillet mellom virkemidler rettet mot arbeidsgivere, enkeltindivider og forvaltningen på alle nivåer. Det er ønskelig med analyser av ulike gruppers relasjoner til og individenes bevegelser på arbeidsmarkedet over tid når det gjelder helse og funksjonsdyktighet, rekruttering, deltakelse, diskriminering, nærvær og fravær i arbeidslivet, også i et nasjonalt regionalt perspektiv. Utfordringene for arbeids- og næringsliv og kvinners og menns utdanning og yrkesdeltakelse varierer stort mellom regionene og mellom sentrum og periferi. Slike kunnskapsbehov gjelder i mange land, og et internasjonalt og komparativt fokus er viktig også på disse områdene.

En viktig faktor i manges relasjon til arbeidslivet, er hvordan familie- og yrkesliv influerer hverandre. Programmet vil legge vekt på dynamikken og samspillet i dette forholdet, samt hvordan det gir seg utslag på makronivå. Mønstre i forhold til kjønn og etnisk og sosial bakgrunn og tilpasningen i ulike livsfaser, er sentrale elementer i et slikt samspill. Andre elementer er hvordan virksomhetene og offentlige reguleringer og ordninger bidrar til å fordele og balansere rettigheter og plikter og "smøre" samspillet mellom yrkesliv og familie, for eksempel når det gjelder fleksible og tilpassede arbeidsvilkår, arbeidstid og barn og unges oppvekstvilkår. Programstyret ønsker med andre ord en bred tilnærming til studiet av et sammensatt arbeidsliv i kontinuerlig utvikling.

4.2.6 Velferdspolitikkens organisering og styringsbetingelser

Reformer med basis i *New Public Management* har ført til fragmentering i offentlig sektor. En samtidig bevegelse er at flere velferdsproblemer nå finner sin løsning i skjæringsfeltet mellom nivåer og sektorer og i samarbeid mellom offentlige, halvoffentlige og private aktører. Endringer i oppgavefordelingen mellom styringsnivåer og mellom offentlige og private aktører er dermed gjerne et element i reformbildet. Det samme er nye velferdspolitiske virkemidler, blant annet i form av individuelle rettskrav til tjenester. Hvordan og med hvilke konsekvenser påvirker denne utviklingen velferdsstatens organisering, og hva er den demokratiske og styringsmessige betydningen? Hvilken betydning har utviklingen for velferdsstatens profesjoner, ikke minst sett i et kjønnsperspektiv? Og hva er de sosialpolitiske

konsekvensene for potensielle brukere av velferdsytelser, avhengig av kjønn, alder, etnisitet, utdannelse og nedsatt funksjonsevne?

Den norske velferdsstaten er tjenesteintensiv, og prognoser viser et til dels sterkt økende behov for tjenester og bemanning. Omsorgsbehovene har mange ulike former, med røtter i ulike individuelle behov, sosial ulikhet, helse, alder og livsfaser. Forskning om tjenester må ta utgangspunkt i tjenesteytende systemer og institusjoner, sett både fra brukere og praktikere på feltet. Analysene må videre forankres i rammer av utdanning, kompetansekrav og økonomiske og sosiale rammer så vel som kjønn, familie og arbeidsmarked. Det er et viktig prinsipp at velferdstjenestene skal være tilpasset lokale forhold, samtidig som geografisk tilhørighet ikke skal være avgjørende for hvilke tjenester man har tilgang til. Forskning kan belyse slike og andre utfordringer og dilemmaer som kan oppstå når kommunen som en helt sentral tjenesteutvikler og -yter får ansvar for flere oppgaver innenfor helse- og velferdssektoren, også sett i lys av økonomiske og strukturelle rammebetingelser og lokaldemokratiets rolle. Programmet ønsker forskning som griper over ulike aldersgrupper og sosiale grupper og som søker å gi et bilde av utviklingen i dybde og bredde. Programmet skal på den annen side ikke omfatte detaljerte deskriptive studier av de enkelte tjenesteområdene.

4.2.7 Politikkens prosesser, legitimitet og normative grunnlag

Politikk er innrettet mot å håndtere spenninger og konflikter, så også i velferdspolitikken i bred forstand. Dette er knyttet til ulike verdier og ideologier, men også til at individ og kollektiv i mange tilfeller kan ha ulike interesser. Hvordan velferdspolitikken utformes for å ivareta slike konflikter, er relevant å studere. Spesielt interessant er dette fordi innholdet i viktige verdier i det norske samfunnet som rettferdighet, solidaritet, likeverd og sosial likhet kan være i endring. Analyser av offentlige dokumenter, medier, litteratur og andre tekster hvor verdier og interesser uttrykkes, formidles, formes og reproduseres, kan gi nærmere innsikt i slike endringer over tid.

Velferdspolitikk utformes ikke i et vakuum. EU, globalisering og migrasjon påvirker politikken gjennom ulike former for innflytelse. Dette kan være av juridisk, politisk, økonomisk, men også idémessig karakter. Den demografiske utviklingen, med større etnisk mangfold og en stadig eldre befolkning, påvirker også den politiske dagsordenen og den politiske dynamikken. Medienes rolle i dette er interessant å undersøke. Politikken på velferds-, arbeids- og migrasjonsområdene ivaretas gjennom enkeltutspill innrettet mot å løse akutte behov eller imøtekomme dagsaktuell kritikk, men også gjennom store og omfattende reformer. Hvordan påvirker disse prosessene og dynamikkene utformingen av velferdspolitikken i bred forstand, hvordan spiller de sammen og hva er konsekvensene for ulike grupper i befolkningen?

4.2.8 Konsekvenser av økt rettsliggjøring

I de senere årene har *rettsliggjøring* – utvidelse av lovhjemlet og juridisk makt – vært et aktuelt tema, blant annet i Makt- og demokratiutredningen. Juridifiseringen sies på den ene siden å kunne begrense demokratiske organers beslutningsmyndighet, samtidig som den regulerer og utvider rettigheter og forpliktelser for borgerne i rettsstaten, som nye rettighetslover i velferdssektoren og på diskrimineringsområdet. Samtidig spiller internasjonaliseringen av samfunnet en stor rolle: Vi er underlagt en overnasjonal rettsliggjøring, gjennom lover, direktiver, regler og konvensjoner som arbeidsretts- og arbeidsmiljødirektiver, Dublin- og Schengen-samarbeid, barnekonvensjon, likestilling mellom kjønnene og de generelle menneskerettighetenes plassering i forhold til særnorsk lovgivning. Dette har store konsekvenser for nasjonal politikkutvikling i deler av velferds-, barne-, arbeids- og innvandringspolitikken, og er noe som programstyret ønsker belyst.

4.2.9 Aldring og yrkesdeltagelse

Yrkesdeltagelsen i Norge er høy, og skiller seg ut fra mange OECD-land ved høy yrkesdeltakelse blant kvinner og eldre. Yrkes- og pensjonsbeslutninger er et sentralt tema for velferdssamfunnets bærekraft. Det er vesentlig at pensjoneringsatferd studeres i sammenheng med familiesituasjon, arbeidsmarked, private pensjonsrettigheter, tilbudet av offentlige tjenester og sosial ulikhet. Det er viktig å få fram forskning med nye perspektiver som forener flere fagområder, og som samtidig anlegger et internasjonalt komparativt perspektiv, gitt en aldrende befolkning og mindre andel yrkesaktive i mange land. En viktig problemstilling er om økt velstand og god helse kan bidra til tidlig tilbaketrekning fra arbeidslivet, tross politiske ønsker og virkemidler som søker det motsatte. Et annet sentralt tema er hvilken rolle, påvirkningskraft og virkemidler arbeidslivet og virksomhetene har i denne sammenheng. Programmet vil bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag om hva som fremmer uhelse og tilbaketrekning fra arbeidslivet og hva som fremmer et langt og aktivt yrkesliv.

4.2.10 Internasjonal migrasjon

Hva som styrer og bestemmer asyltilstrømningen til Norge, er langt mindre kjent enn arbeidsmigranters og familiegjenforentes motivasjon og beveggrunner for å komme hit. Den norske innvandringspolitikken utformes ikke i et nasjonalt vakuum, men er basert på internasjonale konvensjoner og forpliktelser og samarbeid over landegrensene, ikke minst innenfor EU systemet. Det har lenge vært uttrykt behov for mer forskning om asyl- og innvandringsområdets lover og andre rettsregler og praktiseringen av disse. Det er viktig å få større innsikt i hva som driver internasjonale migrasjonsstrømmer og hva som kjennetegner asyltilstrømmingen til Norge når det gjelder årsaker og drivkrefter, retning og varierende omfang, så vel som kunnskap om den norske utlendingsforvaltningen og politikken på feltet. Dette er knyttet til forholdene i avsender- og mottakerlandene og utøvelsen av den nasjonale asylpolitikken innenfor rammene av de internasjonale konvensjonene. Behovet for internasjonalt orienterte og komparative analyser er her åpenbare, samtidig som dette kan og bør sees i sammenheng med andre sider av integrerings-, arbeidslivs- og velferdspolitikken.

De siste årene har den omfattende arbeidsmigrasjonen fra Øst- og Sentral-Europa satt preg på ulike bransjer og på nasjonale, regionale og lokale arbeidsmarkeder. Innvandringen har bidratt til å dekke etterspørselen etter arbeidskraft, fjerne flaskehalser og begrense pressproblemer i økonomien, mens nye spørsmål og utfordringer dukker opp: Vil migrantene slå seg ned i Norge, eventuelt med sine familier? Hvilken betydning har det at de, i tråd med internasjonale avtaler og forpliktelser, oppebærer rett til velferdsytelser? Hva med avtaler og ordninger for lønns- og arbeidsvilkår, jf. diskusjonene om sosial dumping og de mange tilfellene av underbetalt eller svart arbeid og ulovlig dårlig arbeidsmiljø? Vil vi framover få en stor, og først og fremst kvinnelig, arbeidsmigrasjon til helse- og sosialsektoren? Både arbeidsmigrasjonen spesielt og migrasjonen i sin alminnelighet oppviser store regionale forskjeller, som gir opphav til nye utfordringer. De langsiktige effektene vet vi foreløpig svært lite om, både når det gjelder individuelle tilpasninger og virkningene på arbeidslivet i Norge og storsamfunnets holdninger til arbeidsmigranter med like rettigheter til velferdsstønader som folk flest. Dette går til kjernen av velferdssamfunnets drivkrefter, og det er derfor viktig at det bygges opp ny kunnskap på dette området.

4.2.11 Familie og samfunn

Vi opplever endringer knyttet til familien, det være seg ulike former for mobilitet og nye samlivsformer og livsstiler, og spørsmål knyttet til sosialisering og oppvekst, fertilitet, forholdet mellom generasjonene og livskvalitet. Det offentlige ordskiftet om biologi og kjønn, foreldre, barn og ekteskap – om familien – har skutt ny fart i forbindelse med innføringen av kjønnsnøytral ekteskapslov og rett til assistert befruktning for homofile. Deler av debatten gir

inntrykk av en viss sosiokulturell stabilitet når det gjelder familien som basal institusjon, og det synes her å være interessante forskjeller knyttet til religion og kultur, sosioøkonomisk status og geografi. Samtidig kan ikke familieinstitusjonen bare analyseres som privat omsorgsarena eller som en både seiglivet og endringsvillig institusjon og begrep: Familien har en viktig funksjon som forsørgelsesarena og er en sentral økonomisk enhet i det norske samfunnet. Forholdet mellom bl.a. ulønnet hjemmearbeid og lønnet utearbeid, hvor kjønnsdimensjonen spiller en viktig rolle, er bl.a. et viktig tema for VAM-forskningen. Fertilitet, familiedannelse og sortering etter sosioøkonomisk bakgrunn, familiebasert omsorg for barn, syke og eldre kan spille inn på tilbudet av arbeidskraft blant både kvinner og menn.

Mange innvandrergrupper, særlig fra den tredje verden, kommer fra samfunn hvor slekt og kollektivt fellesskap er av større betydning enn hva man gjerne ser i Norge. Dette kan særlig dreie seg om barns og ungdoms oppvekstvilkår, likestilling og kjønnsroller og familiens og religionens plass i liv og samfunn. Hvilken betydning får dette for innvandreres møte med det norske samfunnet generelt og velferdsstatens ordninger spesielt? Ulike innvandrergrupper har helt forskjellig grad av utdanning, er ulikt integrert på bolig- og arbeidsmarkedet og bruker velferdsstatens tjenester og tiltak forskjellig. Gruppenes alderssammensetning og bakgrunn for oppholdet i Norge og botid i Norge, og hvordan innvandrere blir møtt i det norske samfunnet, spiller inn på dette. Dette feltet er et av mange hvor forskning om velferd, arbeidsliv og migrasjon krysser og kompletterer hverandre, og hvor kunnskapsbehovene er store. Det etterspørres brede tilnærminger til studiet av forholdet mellom familie og samfunn.

4.2.12 Barn og unges oppvekstvilkår – marginaliseringens mekanismer

Kunnskap om barn og unges oppvekstvilkår er viktig for å belyse utviklingen av velferdssamfunnet fremover. Marginalisering i oppvekstårene kan gi utslag i frafall fra grunnskole og videregående opplæring, problematferd og utvikling av sosiale og helsemessige problemer. Utsatthet og sosial eksklusjon er forankret i individers livsløp og samspillet mellom disse og strukturelle betingelser. Kjønn og sosial bakgrunn har stor betydning for hvordan dette gir seg utslag, det samme kan geografisk-, etnisk- og minoritetstilhørighet ha. Programmet ønsker kunnskap om samspillet mellom institusjonelle, individuelle, familie- og nærmiljøfaktorer knyttet til barn og unges oppvekst med vekt på marginaliseringsproblematikk. Samfunns- og familieutviklingen indikerer økende betydning av ulikhet mellom ulike familier både når det gjelder oppvekstforhold og sosialisering. Studier av ulike former for forebyggende tiltak og barnevern, bør sees i et samspills- og utviklingsperspektiv. Det blir lagt vekt på å få forståelse av årsaks- og utviklingsforhold og forskning om gode intervensjoner.

4.2.13 Marginalisering og kriminalitet

Kriminalitet har konsekvenser for livskvalitet og velferd for mange flere enn de direkte involverte. Økende utrygghet gir tillit og oppbyggingen av sosial kapital mellom folk og grupper dårlige kår, og kan slik også true oppslutningen om og legitimiteten til stat og samfunn. Programmet ønsker ny og handlingsrettet kunnskap gjennom nye studier av samspill mellom fattigdom og utstøting fra utdanning, fritidstilbud, arbeids- og boligmarked på den ene siden, og rus-, volds- og vinningskriminalitet på den andre siden. Er det slik at den mest virkningsfulle kriminalitetsforebyggingen bygger på en høy grad av inkludering på fellesskapets arenaer? Framveksten av organisert og transnasjonalt forankret kriminalitet skaper nye kriminalitetskarrierer og -former. Vold i nære relasjoner er et problem som vies stor oppmerksomhet, men som man også vet nokså lite om. Her vil det være viktig å få et historisk og komparativt perspektiv i forskningen, i tillegg til studier som kombinerer samfunnsvitenskapelige, sosialpsykologiske og rettsvitenskapelige perspektiver.

4.2.14 Sosial ulikhet og fattigdom

Sosiale forskjeller og fattigdom bryter med ideen om det norske velferdssamfunnet. Forskning har vist at frafall i skolen har sammenheng med framtidig sosial ulikhet. Enslige forsørgere er én gruppe som skårer lavt på sosioøkonomiske indekser. Vi ser at en økende andel av de som faller utenfor arbeidslivet og de universelle sosialforsikringsordningene, er innvandrergrupper. Dette kan skyldes objektive forhold, som utdanning og norskkunnskaper, men også diskriminering og rasistiske holdninger. Det er behov for studier som i større grad ser på individuelle og samfunnsmessige konsekvenser av en slik utvikling. Generelt ønsker programmet å prioritere forskning der fattigdom kobles nærmere til ulikhetsgenererende prosesser og forskning på fordelingsmessige konsekvenser av større samfunnsmessige endringer og utviklingstrekk. Dette gjelder utvikling i sysselsetting og økonomiske konjunkturer, innvandring og arbeidsmarkedsmigrasjon, fordelingen av utdanning og kognitive ferdigheter i befolkningen, helseulikhet og hvordan sosiale problemer blir kategorisert og behandlet som sykdom – for å få rett til stønader. Videre er det av interesse å få mer kunnskap om politikkens betydning for utviklingen i sosial ulikhet og fattigdom, ikke minst om samspillet mellom politikken som føres på de forskjellige samfunnssektorer som oppvekst, arbeidsmarked, utdanning, helse og bolig, og hvordan disse samlet virker når det gjelder å forebygge fattigdom.

4.2.15 Helse og funksjonsevne: Konsekvenser for sosial ulikhet og utvikling av velferdspolitikk

Helse, i en bred forstand, har stor betydning i det samspillet som skaper sosial og økonomisk marginalisering. Programmet ønsker ikke analyser av sosial ulikhet i helse som sådan, men fokus på hvordan helsefaktorer bidrar til forståelse av deltakelse i arbeidslivet. Helse og deltakelse utvikles i et nært samspill gjennom livsløpet og det er også behov for kunnskap om hvilken betydning variasjoner i arbeidslivstilknytning har for ulikhet i helse. Kvinner og menn med nedsatt funksjonsevne møter store utfordringer når det gjelder å få innpass i utdanning og arbeidsliv, så vel som i dagligliv og sivilsamfunn. Dette skjer på tross av målene om integrering og like muligheter for alle nedfelt i loven om diskriminering og tilgjengelighet. En sak er den enkeltes rett og mulighet til livsutfoldelse og selvbestemmelse, en annen sak er at store samfunnsmessige ressurser kan gå tapt hvis ikke funksjonshemmede og andre grupper med lav sysselsetting og høy risiko for utestengning tar del i arbeids- og næringsliv.

Forbundet med dette, men ikke bare, gjelder spørsmål om diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet og andre sentrale samfunnsarenaer. Dette kan gjelde både personer med nedsatt funksjonsevne og andre, for eksempel grupper med innvandrerbakgrunn og eldre.

4.2.16 Aldring, generasjon og demografi

På de fleste av VAMs temaer trengs mer kunnskap om den aldrende befolkningen. De demografiske endringene reiser nye problemstillinger for en bred orientert velferdsforskning. Flere lever lenger enn før og flere trenger støtte, hjelp og omsorg av andre i hverdagen. Deler av arbeidsstyrken blir stadig eldre, og det er et uttrykt politisk mål å holde folk lenger i arbeidslivet, samtidig som andre krefter ønsker reelle muligheter for en økonomisk god tidlig pensjonering, og kombinasjoner av dette og arbeid. En ny utfordring er at det blir flere eldre innvandrere med andre krav og ønsker enn det store flertallet. Mange blir mer velstående enn tidligere generasjoner av eldre, mens andre opplever økonomisk knapphet som pensjonister. Hva kan disse utviklingstrekkene ha å si for velferdsstatens bærekraft når det for eksempel gjelder økonomi knyttet til trygder og pensjoner og tilgjengelig arbeidskraft i service- og omsorgssektoren, krav eller ønske om andre familiebaserte former for omsorg for eldre, helserelaterte tiltak og tjenester, seniortiltak i arbeidsliv, politikk og sivilsamfunn?

4.1.17 Oppslutning og bærekraft

Oppslutningen om velferdsstaten, dens virkemidler og normer omkring arbeid og familie i befolkningen vil være en viktig forskningsområde for programmet. Et spørsmål er hvordan en mer sammensatt befolkning med hensyn til livsstil, kultur, etnisitet og religion vil kunne påvirke oppslutningen om rådende verdier i samfunnet generelt og velferdsstaten spesielt. Vil for eksempel økte sosioøkonomiske forskjeller mellom visse grupper og det store flertallet kunne påvirke solidariteten mellom ulike samfunnsgrupper og legitimiteten av og bærekraften i velferdsordningene? Dette handler også om integrering og sosial sammenhengskraft, eller sagt på en annen måte: Må noen, og i så fall hvilke, verdier deles i et samfunn for at ikke sentrale institusjoner skal forvitre? Generelt vil utfordringene fra globaliseringen og et mer komplekst og mangfoldig samfunn til velferdssamfunnets bærekraft og mønstre av inklusjon og eksklusjon kreve økt kunnskap også om språk, kultur, historie, religion og identitet.

4.3. Strategiske prioriteringer

4.3.1 Generelt

VAM er et handlingsrettet forskningsprogram med tematiske og strategiske prioriteringer og avgrensninger: *Programmet skal bidra til kunnskap som kan danne grunnlag for forskningsbasert politikk på VAM-feltet.* Samtidig er den samme politikken et viktig studieobjekt i seg selv. Kritisk forskning på politikken kan bidra til utvikling og endring av politikken, samt implementering og iverksetting av samfunnsreformer og politiske tiltak. *Det er like klart at forskningen i programmet skal være langsiktig og kunnskapsbyggende og ta opp problemstillinger av grunnlagsmessig karakter.* Det er ingen motsetning mellom denne langsiktige innretningen og prioriteringen av forskning av høy kvalitet med kritisk innretning og utvikling av metode og teori – på den ene siden, og målene om å være relevant og nyttig for beslutningstakere, politikkutviklere og andre brukere og den offentlige debatten og implementering av tiltak, på den andre siden. I programmet er dette komplementært som understøtter høy kvalitet i forskningen.

- Programmet vil generelt prioritere prosjekter av høy kvalitet som kan bidra til å utvikle og styrke gode forskningsmiljøer, og gjennom dette bygge brede og kompetente kunnskapsbaser på VAM-feltet. En søknadsbehandling basert på internasjonale fagfellers vurdering av vitenskapelig kvalitet og programstyrets vurdering av relevans og helhetlige behandling skal sikre høy standard på forskningen.

- Programmet vil oppfordre til prosjekter som ser forskningsområder på tvers og i sammenheng og hvor flere forskningsinstitusjoner samarbeider. I flere sammenhenger vil tverr- og flerfaglige studier kunne belyse temaer og problemstillinger på en god måte, og det oppmuntres til slike.

- Programmet vil stimulere til prosjekter som tar for seg problemstillinger av betydning for politikere, forvaltning og øvrige sentrale aktører, og slik bidra til politikkutviklingen. Samtidig er det viktig å gi rom for utforsking problemstillinger som ikke står høyt på den aktuelle dagsordenen. En viktig utfordring til forskere er å stille gode og nye spørsmål, for slik å bidra til nyorientering i forskningen.

- Programmet vil prioritere forskning som har en aktiv og reflektert holdning til kjennetegn ved individer og grupper og deres betydning for analyser og kunnskapsproduksjon. Dette gjelder kjønn, etnisitet, alder og generasjon, klasse og sosial lagdeling, funksjonsevne, seksuell orientering – alt ut fra de aktuelle prosjektenes materiale og egenart.

Kjønnsdimensjonen og andre variabler kan på ulike vis virke både sammen og forsterkende eller også mot hverandre, alt avhengig av kontekst og situasjon.

- Programmet vil oppfordre til mer omfattende bruk av de mange registerdatabasene i Norge. Man ønsker å bidra til å lette tilgang til og bruk av registerdata i forskningen, samt å bidra til utvikling av internasjonale standarder på området.

- Programmet vil prioritere forskning hvor relevant, realistisk og reelt internasjonalt samarbeid inngår. Dette kan gi bedre muligheter for gode internasjonale komparative studier.

- Programmet vil bidra til kompetansebygging i samfunnsvitenskapelige og andre disipliner innenfor VAMs områder, slik at disse blir godt representert når nye rekrutter skal bidra til det kommende generasjonsskiftet i norsk samfunnsforskning. Man vil derfor legge vekt på at forskerprosjekter inkluderer doktorgrads- og/eller postdoktorstipender.

- Innenfor programplanens brede omtaler av prioriterte tematiske områder vil programstyret kunne angi mer spesifikke prioriteringer i utlysningene av forskningsmidler. Programstyret vil derfor holde det åpent om man på et senere tidspunkt vil være proaktiv i forhold til spesielle fag- og forskningsmiljøer for å få til en best mulig dekning av programplanens mål og prioriteringer.

4.3.2 Krav til prosjekter, enkeltvis og samlet

VAMs midler vil i hovedsak gå til prosjekttypen forskerprosjekter, hvor det oppfordres til å inkludere forskerrekrutter, juniorforskere og internasjonalt samarbeid. Også personlige postdoktorprosjekter kan bli lyst ut. Ved behov vil det også kunne utlyses midler til arrangementer og til formidlings- og publiseringsaktiviteter. Dette og andre strategiske føringer vil konkretiseres i programmets utlysninger og årlige handlingsplaner.

I utgangspunktet legges det ikke opp til krav om brukermedvirkning i forskerprosjektene, selv om det for mange prosjekters vedkommende vil være fruktbart å knytte til seg brukere på forskjellige måter, for eksempel i referansegrupper. Dialoger med informanter og brukere, både før, underveis og etter forskningsprosjektet, er uansett noe som programmet vil oppfordre til. Studier av svakstilte grupper kan medføre forskningsetiske og -metodiske utfordringer. Dette er ikke særskilt for VAM, men krever også her årvåkenhet og refleksjon.

VAM vil gå inn for flere større prosjekter i porteføljen. Det vil kunne sikre langsiktighet, tematisk bredde og dybde i de enkelte prosjektene, og slik også bidra til kompetanse- og miljøbygging ved institusjonene. Dette krever en tydelig forskningsledelse og administrativ støtte fra institusjonene. Store prosjekter er et middel, ikke et mål i seg selv – og det er *avgjørende at prosjektene er godt integrerte* organisatorisk, tematisk, metodisk, empirisk og/eller teoretisk. Programmet vil ikke kreve at alle prosjekter i VAM skal være store. Også her må det konkrete prosjektet, hva som skal gjøres, hvorfor og hvordan, avgjøre bemanning, tidsbruk og følgelig budsjettstørrelse.

5 Internasjonalt samarbeid

For å øke kapasiteten og heve kvaliteten på norsk forskning er trekker Forskningsrådets strategi 2009 – 2012 fram bedre vilkår for internasjonalisering. Norge er i høy grad avhengig av å hente kunnskap utenfor landets grenser for å utvikle velferdssamfunnet. I forskningsmeldingen *Klima for forskning* er målet at "Norsk forskningspolitikk skal bidra til høy grad av internasjonalisering av forskningen". Det internasjonale forskningssystemet er i endring, og dette påvirker Norges internasjonale forskningssamarbeid. Det er viktig at forskere inngår i forpliktende forskningssamarbeid med forskere og forskningsmiljøer i land hvor forskningen er av god kvalitet og er relevant for de spørsmål som VAM-forskerne tar opp, med tanke på utveksling og gjensidig læring. Programmet vil i tillegg oppmuntre forskere til å delta i det europeiske forskningsområdet og EUs rammeprogram for forskning, i tillegg til det bilaterale forskningssamarbeidet med land som Norge har aktive forskningsavtaler med. Målet om å styrke internasjonalt forskningssamarbeid kan nås med følgende virkemidler:

- Finansiere personrettet samarbeid som utenlandsopphold og gjesteforskere
- Stimulere til internasjonalt forskningssamarbeid som tar i bruk felleseuropeisk infrastruktur
- Kreve at forskningsprosjekter sikter mot publisering i internasjonale tidsskrifter
- Stimulere norske forskere til å utvikle søknader til Nordforsk, EU og ESF, herunder COST-aksjoner
- Stimulere til kontakt og prosjektsamarbeid med utenlandske forskere og miljøer som er relevante for VAM-forskningen i tillegg til dem som Norge har forskningsavtaler med
- Gjøre kjent Forskningsrådets ulike støtteordninger for bilateralt forskningssamarbeid og prosjektetablering med tanke på søknader til EUs rammeprogrammer for forskning
- Sørge for at informasjon om programmet og prosjektene skal være tilgjengelig på engelsk
- Vurdere aktivt ulike former for internasjonalt samarbeid på programnivå

6 Kommunikasjon: Publisering og formidling

Vitenskapelig publisering og formidling av forskningsresultater forskningsprosjektene er et ansvar som de forskningsutførende institusjonene har. Programmets bidrag er å legge forholdene til rette for at forskerne ut over dette kan drive mer og bedre formidling og publisering til andre forskere, til brukere og til media og offentligheten generelt. Programstyret vil utarbeide en egen plan for formidling og kunnskapsdeling som skisserer konkrete tiltak rettet mot ulike målgrupper gjennom hele programperioden, herunder støtte til programmets egne og forskerinitierte nettverks- og formidlingstiltak.

Programmets hjemmesider på internett http://www.forskningsradet.no/vam er en kjerne i programmets informasjons- og formidlingsaktivitet. Hjemmesiden oppdateres jevnlig med nyheter, informasjon om programmets mål og virkeområde, kontakter, prosjekter, policydokumenter og utlysninger.

6.1 Vitenskapelig publisering

Artikler i vitenskapelige tidsskrifter er den viktigste vitenskapelige publiseringsformen. Det sikrer og utvikler vitenskapelige kvalitet og setter norske forskere i kontakt med fagfeller andre steder, selv om omfang av og kanaler for vitenskapelig publisering varierer mellom fagtradisjonene. Både bøker og artikler, innenfor ulike vitenskapelige genrer, på både norsk og engelsk, er slik sett velkomne.

På forskerhold oppleves noen ganger kravene til bruker- og allmennrettet formidling og popularisering å stå i motstrid til vitenskapelig publisering. En høykvalitets vitenskapelig tekst kan også være leselig for andre enn de nærmeste fagfeller. Programmet vil legge til rette for at forskere både kan være aktive i formidlingsøyemed *og* publisere i relevante vitenskapelige fora og kanaler.

6.2 Brukerformidling

Programmets hjemmeside er en viktig formidlingskanal for brukere. Programmet vil legge til rette for at prosjektene skal målrette formidlingen av forskningen til relevante brukere. Føringer for dette vil bli utdypet i en egen formidlingsplan og i utlysninger.

Like viktig som formidling av forskningsresultater i prosjektenes avslutningsfaser, er dialog og samhandling med relevante brukere underveis i program- og prosjektperiodene:

- Gi innspill til profilering av utlysninger – hva bør det forskes på?
- Diskusjon av foreløpige funn, formidlingstiltak, organisering av møteplasser
- Dialog med brukere underveis og i prosjektavslutningen er en formidlingsarena i seg selv

I tillegg til de finansierende departementene som har klare kunnskapsinteresser på VAM-området, vil kommunene være sentrale brukere via KS og direktoratene i sektoren. Arbeidslivets parter, er også viktige brukere og dialogpartnere for programmet. På VAM-feltet finnes det mange politiske-, profesjons- og interesseorganisasjoner som er opptatt av forskning og bruk av forskning. Eksempler på slike som programmet vil søke kontakt og dialog med er bl.a. innvandrer- og innvandringspolitiske organisasjoner, ulike kontaktutvalg og funksjonshemmedes organisasjoner.

Et viktig punkt i dialogen med de sentrale brukerne er å bidra til en styrket brukerkompetanse når det gjelder forskning. Det påhviler som nevnt ovenfor forskerne et ansvar for å formidle og tilrettelegge resultater slik at kunnskapen når ut og fram, men mye kan også gjøres hos brukerne som skal omdanne og oversette forskningsbasert kunnskap til politikk og tiltak.

I tillegg til programstyrearenaen, vil slik samhandling med flere av de viktigste brukerne også kunne skje gjennom brukerrepresentasjon i de(t) rådgivende utvalg som programstyret vil etablere. Rådgivende utvalg vil gi programstyret et større tilfang på synspunkter og ideer fra bruker- og forskersidene, både i forbindelse med strategiske tiltak og aktiviteter knyttet til formidling og bruk av forskning. I tillegg vil dialogen underveis og i sluttformidling selvsagt skje på ulike møteplasser i regi av programmet, prosjektene eller brukerne selv.

6.3 Allmennrettet formidling

En del av de generelle forpliktelsene til Forskningsrådets programmer er å bidra med forskningsbasert kunnskap om viktige samfunnsmessige forhold til det offentlige ordskiftet og allmennheten. Allmennheten er en diffus, men viktig bruker. Som kanal ut til befolkningen er selvsagt media og medieoffentligheten viktige brukere av VAM-forskningen, ved at de også skal kunne gi et kritisk søkelys på forskningen selv. Elementer i både det bruker- og allmennrettede arbeidet er oppdaterte hjemmesider i program- og prosjektregi, målgruppetenkning i prosjektene – "hvem har nytte av dette, og hvorfor" – kunnskapsoversikter, syntetiseringer og oppsummeringer av ny og eksisterende forskning, tilrettelegging for prosjektenes medieprofilering og populærvitenskapelige bidrag, i form av bøker og artikler, kronikker og deltakelse i offentlige debatter.[3]

7 Budsjett

Budsjettet for programperioden 2009-2018 er anslått til omlag 960 millioner kroner, med forbehold om endelig budsjettramme som fastsettes i forbindelse med Forskningsrådets årlige budsjettarbeid. Programmet finansieres av sektordepartementene som har ansvar for politikkområdene som er beskrevet i planen. I 2009 gjelder dette først og fremst Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet, men også Nærings- og handelsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justisdepartementet, Kunnskapsdepartementet, og i tillegg bidrar NORAD og NHO. Den økonomiske rammen for programmet angir handlingsrommet for hvilke aktiviteter som kan settes i gang. Det legges opp til en større utlysning av forskningsmidler i starten av programperioden. Senere i perioden vil programstyret vurdere behovet for utlysninger ut fra hvordan prosjektporteføljen bidrar til å innfri ambisjonene for programmet.

8 Grenseflater og samarbeid med andre

VAM representerer et stort løft for norsk samfunnsforskning og dekker et svært bredt tematisk felt, mange disipliner og samfunnssektorer. Programmets mange grenseflater mot andre programmer og satsinger i Forskningsrådet gjør samarbeid og arbeidsdeling til viktige oppgaver.

I en særstilling blant tilgrensende programmer er utdanningsforskningen, særlig programmet *Utdanning fram mot 2020*, og programmet *Forskning på årsaker til sykefravær og utstøtning fra arbeidslivet*. Begge omfatter forskningstemaer som er avgjørende for utviklingen av det moderne Norge og for velferdssamfunnets bærekraft. Disse to er slik sett en del av forskningen innenfor innsatsområdet velferd og samfunnsutfordringer. På lignende måte er *Fri prosjektstøtte for samfunnsvitenskap* relatert til programmet ved å være et virkemiddel for kvalitetsutvikling og således et bidrag til faglig fornyelse på fagområdet. Relatert særlig til velferds- og sykefraværsforskning er programmene *Folkehelseprogrammet* og *Program for helse- og omsorgstjenester*. Programmet *Demokrati, styring og regionalitet* er relevant for

[3] Det vises her til Forskningsrådets policy *forskningsformidling fra 2008* for mer om dette.

VAM gjennom de regionale perspektivene, blant annet knyttet til styring og organisering av den lokale produksjonen av velferdstjenester og verdiskapningen i distriktene.

Forskningen i VAM om trygd, pensjon og velferdsøkonomi må ses i sammenheng med evalueringen av pensjonsreformen fra og med 2011 og *Evalueringen av NAV-reformen*. Disse områdene er nært forbundet og må tas i betraktning når kunnskapen om velferdstjenesten og -forvaltningen videreutvikles. VAM vil også kunne ha grenseflater mot deler av utviklingsforskningen i programmet *Norge – Global partner*, for eksempel gjennom studier av de store migrasjonsstrømmene.

Kjønnsforskningsprogrammet studerer kultur- og samfunnsforhold som er viktige for forståelsen av det norske velferdssamfunnet og derigjennom for VAM. Også deler av forskningen innenfor *Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger*, som Forskningsrådet løfter fram i sin nye strategi, vil kunne bidra med viktig kunnskap om velferdssamfunnets kulturelle basis og forutsetninger, jf. dets normative bærekraft. Blant annet vil dette kunne gjelde forskning om det flerkulturelle samfunnet, likestilling og kultur og verdier i norsk arbeids- og næringsliv.

Forskningsrådets Nordområdestrategi, *forskning.nord*, peker på særlige forskningsutfordringer knyttet til urfolksdimensjonen og til studier av livsvilkår i nord. Selv om nordområdeproblematikk ikke er et spesifikt forskningsområde for VAM, kan slike problemstillinger innpasses i de brede temaområdene beskrevet i kapittel 4.2 ovenfor.

Ut over Forskningsrådets ulike satsinger, vil det være viktig og nyttig med samarbeid med toneangivende norske, nordiske og internasjonale forskningssentre på området.

I tillegg til samarbeidet med konkrete forskningsinstitusjoner med VAM-finansierte prosjekter, vil man utrede mulighetene for samarbeid med Statistisk sentralbyrå og Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste og andre når det gjelder å styrke bruk og tilgang på register- og andre data, jf. ambisjonen om bedre å utnytte potensialet for registerdata i forskningen.

Avgrensningene til og samarbeid med andre programmer og satsingsområder konkretiseres i senere handlingsplaner, utlysninger og møteplassaktiviteter. VAMs mange forbindelser til annen FoU-innsats i og utenfor Forskningsrådet viser bredden og hvor sentralt dette forskningsområdet er.[4]

[4] For mer informasjon om de respektive satsingene henvises det til informasjon på internett: http://www.forskningsradet.no/utdanning, http://www.forskningsradet.no/sykefravaer/ http://www.forskningsradet.no/folkehelse, http://www.forskningsradet.no/helseomsorg, http://www.forskningsradet.no/kjonnsforskning, http://www.forskningsradet.no/eva-nav, http://www.forskningsradet.no/demosreg, http://www.forskningsradet.no/fripro, http://www.forskningsradet.no/norglobal, http://www.forskningsradet.no/no/Publikasjon/forskningnord/1156181576037

9 Organisering

9.1. Programstyre

Det overordnede ansvaret for programmet har Divisjon for store satsinger som også har oppnevnt programstyret for VAM. Programmet ledes av programstyret som opptrer på vegne av Forskningsrådet. Programstyret er ansvarlig for at programmet når de oppsatte målene og gjennomføres på en mest mulig effektiv måte i henhold til de planene som er lagt og innenfor de rammene som er vedtatt av divisjonsstyret. Programstyrets oppgaver er primært av strategisk karakter. Programstyret er underlagt og rapporterer til divisjonsstyret gjennom avdelingsdirektør og divisjonsdirektør. Det er Forskningsrådets administrasjon som har ansvaret for driften av programmet.

Sammensetning
Programstyret er oppnevnt fra 1.2.2009 til 31.12.2012, og består av følgende personer:

- Professor Alf Erling Risa, Institutt for økonomi, UiB*, leder*
- Professor Anne Lise Fimreite, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB
- Professor Ivar Frønes, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO
- Seniorforsker Oddbjørn Raaum, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning
- Assisterende departementsråd Tom Rådahl, Arbeids- og inkluderingdepartementet
- Seniorforsker Garbi Schmidt, Det nationale forskningscenter for velfærd (SFI), Danmark
- Avdelingsdirektør Åsa Steinsvik, Barne- og likestillingsdepartementet

Varamedlemmer:

- Direktør Gudrun H. Grindaker, KS
- Professor Jon Kvist, Center for velfærdsstatsforskning, Syddansk Universitetet, Danmark

9.2 Rådgivende utvalg

Programstyret vil oppnevne et eller flere rådgivende utvalg i henhold til programmets mandat. Bakgrunnen for å opprette disse er at VAM favner over et svært bredt felt, og programstyret kan ikke dekke alle forskningsområder, fag og brukerinteressene som VAM omfatter. Utvalgenes hovedoppgave er å være faglige rådgivere for programstyret og bidra med tematisk og strategisk rådgivning, særlig knyttet til formidling, handlingsplaner og utlysninger. Programstyret vil utarbeide et mandat for utvalgene, herunder antall og sammensetning og spørsmål om deltakelse på programstyremøter.

9.3 Programadministrasjon

- Rita Bergersen, seniorrådgiver. *Programkoordinator*
- Soili Aintila, seniorrådgiver
- Steinar Kristiansen, seniorrådgiver
- Tor Lunde Larsen, seniorrådgiver
- Yngvill Rådmannsøy Tømmerberg, seniorrådgiver
- Mette Nygård Smith, rådgiver
- Kari Agnete Fantoft Strand, seniorkonsulent

Programmets adresse
Program for velferd, arbeidsliv og migrasjon (VAM)
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St.Hanshaugen
N-0131 Oslo
Tlf. +47 22 03 70 00
Faks: +47 22 03 70 01

Hjemmeside:
www.forskningsradet.no/vam

Publikasjonen kan bestilles på
www.forskningsradet.no/publikasjoner

Norges forskningsråd
Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no

Utgiver:
© Norges forskningsråd
Velferd, arbeidsliv og migrasjon – VAM
www.forskningsradet.no/vam

Omslagsdesign: Design et cetera AS
Trykk: Allkopi
Opplag: 200

Oslo, november 2009

ISBN 978-82-12-02722-0 (trykk)
ISBN 978-82-12-02723-7 (pdf)